

Микола-Олег Єршов 

Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих
НАПН України імені Івана Зязюна, Київ, Україна

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІОГУМАНІТАРНОЇ ОСВІТИ ЯК ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНОГО ФЕНОМЕНА

Дослідження трансформації соціогуманітарної освіти потребує обґрунтування певних теоретико-методологічних засад: теоретичних (концептуалізація, філософсько-світоглядні основи, історичний, психолого-педагогічний і соціокультурний аспекти), методологічних (загальнонаукові методологічні підходи, історико-педагогічні і соціологічні методи), практичних (моделі реформування, міждисциплінарні практики, моніторинг ефективності сучасних підходів до соціогуманітарної освіти).

Теоретичні засади дослідження поняття «соціогуманітарна освіта» передбачають визначення основної ідеї й загального плану вивчення зазначеного феномена, способу його розуміння в історико-педагогічній та суміжних науках. Система виявлених поглядів на сутність цього поняття визначатиме його основну концепцію як міждисциплінарного феномена. Зазначимо, що цей феномен активно вживається у мас-медіа проте значно менше актуалізований у науковому дискурсі. Термінологічний аналіз цього поняття потребує визначення його морфологічної будови як терміну складного (складається з декількох основ) чи складеного (утворюється з двох слів, що складаються разом, формуючи нове, спеціальне значення; є словосполученням, що вживається в певній галузі знань і означає чітко спеціальне поняття). З огляду на це, поняття «соціогуманітарний» варто кваліфікувати як складний термін, що поєднує дві основи («соціальний» і «гуманітарний»), відтак термін-словосполучення «соціогуманітарна освіта» є складеним, оскільки чітко визначає «освіту» як основну галузь вживання складного терміну «соціогуманітарний».

Отже, феномен «соціогуманітарна освіта» можна розглядати як напрям освіти з формування світоглядної, етичної, культурної, правової й соціальної компетентностей особистості на основі інтеграції знань з гуманітарних (історія, філософія, мова, культура) та соціальних (соціологія, політологія, правознавство, економіка) наук. У сучасному науковому дискурсі з цього приводу існують дві протилежні за змістом теорії. Перша віддає перевагу

«раціональним» наукам, а друга – соціогуманітарним. Представники першої обґрунтовують свою позицію вагомістю високих технологій, що забезпечують зростаючі потреби людства, а прихильники другої обстоюють першість соціогуманітарних наук, елітність яких пояснюють здатністю соціогуманітаристики визначати ці потреби.

Основними *функціями* соціогуманітарної освіти є: *ціннісно-орієнтаційна* (формує світогляд, моральні орієнтири, національну ідентичність; допомагає усвідомити місце людини в суспільстві, історії, культурі; виховує повагу до прав людини, свободи, гідності, демократії); *культуротворча* (залучає до духовної спадщини, мови, мистецтва, літератури, філософії; підтримує культурну пам'ять нації й розвиток самобутності; забезпечує передачу культурних смислів і традицій між поколіннями); *громадянсько-інтеграційна* (сприяє становленню громадянської свідомості та активності; розвиває розуміння функцій держави, суспільства, законів; учить співпраці, діалогу, відповідальному ставленню до суспільних змін); *комунікативна* (розвиває мовну й соціальну компетентність, здатність до дискусії, публічного висловлення думки; формує вміння слухати, аргументувати, вести діалог у плюралістичному суспільстві); *критико-аналітична* (вчить мислити критично, розпізнавати маніпуляції, дезінформацію, пропаганду; сприяє формуванню здатності аналізувати явища в суспільстві з позицій моралі, етики, історичної правди).

Основними *завданнями* соціогуманітарної освіти є такі: формувати морально відповідальну особистість, здатну до співжиття в демократичному суспільстві; інтегрувати людину в культурний і соціальний контекст на локальному, національному й глобальному рівнях; сприяти розвитку толерантності, поваги до різних культур, традицій, релігій; забезпечувати спадкоємність історичної пам'яті та культурної ідентичності; розвивати світоглядну, етичну, філософську рефлексію, необхідну для осмисленого вибору життєвої позиції; готувати громадянина до активної участі у суспільному, політичному й культурному житті.

Основу соціогуманітарної освіти становить *соціогуманітарне знання*, що є духовним і смисловим фундаментом української культури й освіти, оскільки не просто передає факти, а формує людину як творця спільноти і суб'єкта історії [3]. Еволюція соціогуманітарного знання здійснювалася у кілька основних етапів [1, с. 573]: XI – перша половина XIII ст. – формування світсько-релігійного та аскетичного векторів розвитку системи цінностей; друга половина XIII – XVI ст. – формування консервативного і

реформаторського підходів до визначення аксіологічних домінант; розвиток полемічної літератури, друкарства і шкільництва; початок обстоювання українцями свого права на духовну й культурну самобутність; XVII ст. – формування інтелектуальної еліти, поширення освіти, виникнення феномена «освічена віра», що вважався основою підготовки свідомих і дієвих громадян; XVIII – зародження модерної української свідомості; формування монархічного і народницького векторів аксіологічного розвитку [1, с. 568]; XIX – початок XX століття – становлення офіційного, інтегрального та опозиційного векторів аксіологічного розвитку українців [1, с. 569-572]; 1991–2013 – демократизація української системи цінностей; розвиток української національної ідентичності і соціальної відповідальності, ренесанс європейської ідентичності українців; 2014 – по т.ч. – формування української політичної нації; розвиток української громадянської ідентичності [2, с. 87; 4, с. 63, 66], розквіт волонтерства, формування громадянської відповідальності).

Історична еволюція підходів до *соціогуманітарної освіти* виявила залежність від особливостей розвитку соціогумантарного знання і також відбувалася в кілька етапів [1, с. 566-572], а саме: XI – перша половина XIII ст. (формування концепції особистості як морального суб'єкта) – соціогуманітарна освіта нерозривно пов'язувалася з релігією і моральним вихованням; її основу становили богословська традиція, латинська граматики, логіка, риторика; метою освіти визнавалося формування моральної людини; відбулося становлення ідеалів воїна-захисника, князя-правителя, християнина-добродія, ченця-аскета; освітній процес відбувався на засадах гуманізму, народності, патріотизму; друга половина XIII–XVII ст. (формування концепції освіченої віри) – у соціогуманітарній освіті поширюється гуманістичний підхід, що передбачає звернення до класичної спадщини і розвитку особистості; освіта стає більш багатогранною, охоплюючи історію, етику, мистецтво; виникають нові соціогуманітарні ідеї (виховання вільної людини з розвиненим критичним мисленням; поєднання віри з силою розуму й волі; критичного використання європейських цінностей); XVIII ст. (формування української концепції щасливої людини) – християнсько-гуманістична спрямованість змісту давньоукраїнської освіти трансформується у соціально-орієнтовану; до змісту включається категорія «щастя» – як досконале володіння власним розумом, активна суспільна діяльність, результат «спорідненої праці»; формується концепція українського кордоцентризму чуттєве сприйняття світу «серцем»); XIX – початок XX ст. (домінування наднаціональних та монархічних освітніх

концептів) – формування станової освітньої системи; визнання примату виховання над освітою; зростання ролі освіти як інструменту ідеологічного виховання; обґрунтування виховного ідеалу великоросів, визначення відмінностей у підходах до виховання дітей національних меншин імперії; домінування загальнолюдських і християнських цінностей над національними; професіоналізація гуманітарних і соціальних наук (соціологія, психологія, історія, політологія); XX ст. (посилення гуманітаризації освіти) – поява критичної педагогіки, соціального конструктивізму, концепцій діалогу культур – як відповідь на трагедії світових воєн; у СРСР – встановлення домінанти ідеологізованої освіти з редукцією гуманітарного змісту; XXI ст. (інтеграція соціогуманітарної освіти України у глобальний освітній контекст) – визнання прав людини, демократії, сталого розвитку важливими цінностями; осмислення причин і наслідків маргіналізації соціогуманітарної освіти у багатьох країнах світу; обґрунтування соціогуманітарної освіти як фундаментальної основи демократичного суспільства.

Висновок. Соціогуманітарна освіта – це не лише система знань, але й глибока культурно-виховна практика, що формує людину як носія гуманістичних переконань, громадянської і соціальної відповідальності. Історичний розвиток соціогуманітарної освіти відбувався від догматичного і релігійного знання до ціннісно орієнтованої, критичної громадянської освіти, яка формує особистість як культурного, морального і соціального діяча. Подальшого вивчення потребує обґрунтування філософсько-світоглядного, психолого-педагогічного і соціокультурного контекстів дослідження соціогуманітарної освіти.

Список використаних джерел:

1. Ершова Л. (2015). *Трансформація виховного ідеалу в Україні (XIX – початок XX століття): Київський, Одеський, Харківський навчальні округи*. Житомир: Видавництво Євенок О.О. Вилучено з: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/705511>
2. Журба К. & Рейпольська О. (2024). *Утвердження української національної та громадянської ідентичності: монографія*. Київ: «Компрінт». <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/741358/>
3. Надибська О.Я. (2010). Соціогуманітарне пізнання у контексті визначення цінностей та пріоритетів розвитку соціуму. *Гуманітарний вісник ЗДІА*, 41, 83-94. Вилучено з: https://old-zdia.znu.edu.ua/gazeta/VISNIK_41_6.pdf
4. Пометун О. (2023). Навчання історії й громадянської освіти як чинник формування національної й громадянської ідентичності учнів в умовах війни та повоєнного розвитку України. *Український Педагогічний журнал*, 2, 62–72. Вилучено з: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735422>
5. Шмиголь М. Ф. (ред.) (2018). *Соціогуманітарний потенціал освіти як чинник модернізації українського суспільства: колективна монографія*. Київ: Одеський національний економічний університет. Вилучено з: <https://surl.li/pviacn>